כיתה ז' | גמרא | שיעור 1 מתוך 3 | 45 דק' | בבא קמא, בבא מציעא וברכות מונחים

מונחי יסוד: איך הגמרא מדברת

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יזהו בדף את הסימנים "מתני'" ו"גמ'" ויבחינו בין משנה לגמרא.
- התלמידים יבחינו בין מקורות תנאיים שהגמרא מביאה: וּתְנַן נָמֵי (משנה) מול דְּתַנְיָא (ברייתא).
- התלמידים יכירו את המונחים של שאלה ותשובה: בָּעֵי רַבָּה וְהֲדַר פַּשְׁטַהּ, תָּא שְׁמַע, מֵתִיב רַב כָּהֲנָא.
- התלמידים יבחינו בין קַשְׁיָא לבין תִּיובְתָּא, ויכירו את "תיקו".

❓ השאלה הגדולה של היחידה

איך קוראים דף גמרא לבד: מה אומרות המילים הארמיות, ואיך מזהים את השלבים של הסוגיה?

בשיעור הראשון: מה המילים הקבועות בגמרא אומרות לי על מה שעומד לבוא?

🧪 פתיחה: תמרורים בדרך

מציגים שלושה תמרורים (עצור, פנייה, סכנה). שואלים: למה צריך סימנים קבועים בדרך? באותו אופן לגמרא יש "תמרורים": מילים קבועות שאומרות "עכשיו מגיעה שאלה", "עכשיו מגיעה הוכחה". (4 דקות)

📖 הסבר למורה

דף גמרא בנוי ממשנה (בעברית, מימי התנאים) ומגמרא (ברובה בארמית, מימי האמוראים). בדף עצמו מסמנים את תחילת המשנה ב"מתני'" (מתניתין) ואת תחילת הגמרא ב"גמ'". כשהגמרא מביאה משנה ממקום אחר היא אומרת "תנן" (שנינו), וכשהיא מביאה ברייתא (מקור תנאי שלא נכנס למשנה) היא אומרת "תניא" או "תנו רבנן".

יש מונחים שמסמנים שאלה ותשובה: "בעי" (שאל, שאלה שאין לה תשובה ברורה), ו"פשטה" (פתר אותה); "תא שמע" (בוא ושמע) פותח ניסיון להוכיח משהו ממקור; "מתיב" פותח קושיה ממקור תנאי. בסוף הדיון: "קשיא" היא קושיה שנשארה בלי תשובה, אבל השיטה לא נדחתה; "תיובתא" היא קושיה חזקה שמפילה שיטה של אמורא; ו"תיקו" אומר שהשאלה נשארה פתוחה (בעיה שלא נפשטה).

במקום לשנן רשימה, מומלץ שהתלמידים יפגשו כל מונח בדוגמה אמיתית מהדף. כל הדוגמאות בשיעור לקוחות מסוגיות שבאתר, ולכן כדאי לחזור אליהן כשלומדים את היחידות המלאות.

היחידה מתאימה לפתיחת שנה בכיתה ז' (ולחזרה בח'), ומפתחת את מיומנויות הלימוד שמופיעות במסמך ההישגים בהוראת גמרא של חמ"ד: זיהוי מונחים, תרגום ארמית בסיסית ומיפוי מהלך הסוגיה. כל הדוגמאות לקוחות מהסוגיות שבאתר (פרק המניח, שנים אוחזין, ברכות הנהנין), כך שאפשר ללמד את

היחידה לפני היחידות האלה או לצידן. בבתי ספר ממלכתיים היחידה מתאימה כמבוא לכל לימוד של טקסט תלמודי.

📜 המקור (הגמרא מתוך ספריא, מהדורת ווילִיאם דוידסון המנוקדת; רש"י מתוך ספריא, דפוס וילנא)

ליד כל קטע: 🗣️ **תרגום והסבר** בניסוח האתר. התרגום וההסבר אינם חלק מהגמרא, ונועדו לעזור בקריאה.

דוגמה 1: מתני' וגמ' (בבא קמא כז ע"א)

> מַתְנִי׳ הַמַּנִּיחַ אֶת הַכַּד בִּרְשׁוּת הָרַבִּים, וּבָא אַחֵר וְנִתְקַל בָּהּ וּשְׁבָרָהּ – פָּטוּר. וְאִם הוּזַק בָּהּ – בַּעַל הֶחָבִית חַיָּיב בְּנִזְקוֹ. גְּמ׳ פָּתַח בְּכַד, וְסִיֵּים בְּחָבִית!

🗣️ **תרגום והסבר:** "מתני'" פותח את המשנה: מי שמניח כד ברשות הרבים... "גמ'" פותח את הגמרא: (המשנה) פתחה ב"כד" וסיימה ב"חבית"! (כאן רואים איפה נגמרת המשנה ואיפה מתחילה הגמרא.)

דוגמה 2: תנן (בבא קמא כז ע"א)

> וְתָנֵן נָמֵי: זֶה בָּא בְּחָבִיתוֹ וְזֶה בָּא בְּקוֹרָתוֹ, נִשְׁבְּרָה כַּדּוֹ שֶׁל זֶה בְּקוֹרָתוֹ שֶׁל זֶה – פָּטוּר. פָּתַח בְּחָבִית, וְסִיֵּים בְּכַד!

🗣️ **תרגום והסבר:** "ותנן נמי" = "וגם שנינו (במשנה)": הגמרא מביאה משנה אחרת כדי להראות שאותה תופעה חוזרת.

דוגמה 3: בעי ופשטה (בבא קמא כז ע"א)

> בָּעֵי רַבָּה: הִנִּיחַ גַּחֶלֶת עַל לֵב עַבְדּוֹ, מַהוּ? כְּגוּפוֹ דָּמֵי, אוֹ כְּמָמוֹנוֹ דָּמֵי? אִם תִּמְצָא לוֹמַר כְּגוּפוֹ דָּמֵי, שׁוֹרוֹ מַהוּ? הֲדַר פַּשְׁטַהּ: עַבְדּוֹ כְּגוּפוֹ, שׁוֹרוֹ כְּמָמוֹנוֹ.

🗣️ **תרגום והסבר:** "בעי רבה" = רבה שאל: מי שהניח גחלת על לב העבד שלו, מה הדין? האם (העבד) כגופו או כממונו? ... "הדר פשטה" = חזר ופתר אותה: עבדו כגופו, שורו כממונו. (אין צורך להבין את הדין כאן, רק את המבנה: שאלה ותשובה.)

דוגמה 4: תא שמע (בבא קמא כח ע"א)

> תָּא שְׁמַע: הַמַּנִּיחַ אֶת הַכַּד בִּרְשׁוּת הָרַבִּים, וּבָא אַחֵר וְנִתְקַל בָּהּ וּשְׁבָרָהּ – פָּטוּר. טַעְמָא דְּנִתְקַל בָּהּ, הָא שְׁבָרָהּ – חַיָּיב!

🗣️ **תרגום והסבר:** "תא שמע" = בוא ושמע (הוכחה): המשנה אומרת "נתקל" ופטור; הטעם הוא משום שנתקל, אבל אם שבר (בכוונה), חייב! (הגמרא מנסה להוכיח ממשנתנו.)

דוגמה 5: מתיב (בבא קמא כז ע"ב)

מֵתִיב רַב כָּהֲנָא, בֶּן בַּג בַּג אוֹמֵר: אַל תִּיכָּנֵס לַחֲצַר חֲבֵרְךָ לִיטּוֹל אֶת שֶׁלְּךָ שֶׁלֹּא בִּרְשׁוּת, שֶׁמָּא תֵּרָאֶה עָלָיו כְּגַנָּב. אֶלָּא שְׁבוֹר אֶת שִׁינָּיו, וְאֶמּוֹר לוֹ: שֶׁלִּי אֲנִי נוֹטֵל.

🗣️ **תרגום והסבר:** "מתיב רב כהנא" = רב כהנא מקשה (מתוך מקור): בן בג בג אומר...

דוגמה 6: קשיא (בבא קמא כח ע"א)

אִי הָכִי, "וְאֶמּוֹר לוֹ"?! "וְאוֹמְרִים לוֹ" מִיבְּעֵי לֵיהּ! "שֶׁלִּי אֲנִי נוֹטֵל"?! "שֶׁלּוֹ הוּא נוֹטֵל" מִיבְּעֵי לֵיהּ! קַשְׁיָא.

🗣️ **תרגום והסבר:** "קשיא" = נשארה קושיה (בלי תשובה), אבל הדיון לא מפיל את השיטה.

דוגמה 7: תיובתא (ברכות לה ע"ב)

נֵימָא תֶּיהֱוֵי תִּיוּבְתָּא דְּרַב וּשְׁמוּאֵל, דְּאָמְרִי אֵין מְבָרְכִין "בּוֹרֵא מִינֵי מְזוֹנוֹת" אֶלָּא בַּחֲמִשָּׁה מִמִּינִין בִּלְבַד. וְאָמַר רַב הוּנָא: בְּאוֹמֵר "כָּל הַזָּן עָלַי".

🗣️ **תרגום והסבר:** "נימא תיהוי תיובתא" = נאמר שזו תהיה "תיובתא" (הפרכה) של רב ושמואל? כאן הגמרא שואלת אם יש הפרכה, ובהמשך מתרצת.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בגמרא במפורש, ובצד השני פירוש, עם שם המפרש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהגמרא.

📜 **כתוב:** גְּמָ' פָּתַח בְּכַד, וְסִיֵּים בְּחָבִית!

💭 **מפרשים:** "גמ'" הוא סימן שנוסף בדפוס. בכתבי יד ובדפוסים שונים הסימנים יכולים להיות שונים, אבל הרעיון זהה: מכאן מתחיל דיון האמוראים.

📜 **כתוב:** קַשְׁיָא

💭 **מפרשים:** ההבדל בין "קשיא" ל"תיובתא" כפי שהוא מוסבר כאן הוא הכלל המקובל בלימוד הגמרא. יש מקרים שבהם ההבחנה פחות חדה, ומפרשים דנים בה.

📜 **כתוב:** בָּעֵי רַבָּה ... הֲדַר פַּשְׁטַהּ

💭 **מפרשים:** "בעי" אינו כל שאלה: זו שאלה של ספק בדין, והגמרא מחפשת לה פתרון. כשאין פתרון, הגמרא אומרת "תיקו".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: כרטיסיות מונחים, דף מקורות עם הדוגמאות, דף עבודה, טושים בשלושה צבעים

1. פתיחה: תמרורים בדרך (4 דקות)
2. מתני' וגמ', תנן ותניא: מסמנים בדף (10 דקות)
3. בעי ופשטה, תא שמע ומתיב: עבודה עם כרטיסיות (12 דקות)
4. קשיא, תיובתא ותיקו: הסבר ודוגמאות (8 דקות)
5. משחק התאמה: מונח ותפקיד (6 דקות)
6. כרטיס יציאה (5 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה ההבדל בין "תנן" ל"תניא"?
2. מה פירוש "תא שמע"?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. מה ההבדל בין "קשיא" ל"תיובתא"?
2. למה לדעתכם יש בגמרא מילים קבועות כאלה?

הערכה (מה דעתי?)

1. איזה מונח הכי עוזר לכם לקרוא את הדף? למה?

🏁 סיכום השיעור

כל תלמיד בוחר מונח אחד ומסביר אותו לחבר בלי להסתכל בדף. בסוף מצלמים את הלוח עם "מילון המונחים" של הכיתה.

🎟️ כרטיס יציאה (3 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. מה פירוש "תא שמע"? _____
2. מה ההבדל בין "קשיא" ל"תיובתא"? _____

טיפ: פתחו את השיעור הבא בשתיים-שלוש מהתשובות.

💡 הערות למורה

כדאי לתלות בכיתה כרזה של המונחים ולחזור אליה בכל שיעור. סימון בצבעים (שאלה באדום, הוכחה בכחול, תשובה בירוק) עוזר לתלמידים שמתקשים בקריאה. למתקשים: דף עם תמיכה, ובו מחסן מילים ושאלות בחירה.

📝 בדף העבודה

התאמת מונח לתפקיד, זיהוי מונחים בדוגמאות אמיתיות, "קשיא" מול "תיובתא" ו★ שאלת אתגר. מחוון מלא בעמוד השני.

יש גם גרסה עם תמיכה (מחסן מילים, שאלות בחירה, פחות שאלות, ומחוון משלה), ודף סיכום של עמוד אחד לתלמידים, להדבקה במחברת או לחזרה לפני מבחן.

מקורות

- גמרא, בבא קמא דף כז ע"א (ספריא)
- גמרא, בבא קמא דף כח ע"א (ספריא)
- גמרא, בבא קמא דף כז ע"ב (ספריא)
- גמרא, ברכות דף לה ע"ב (ספריא)

מחוון: מונחי יסוד בגמרא

1. **חלק א:** מתני': כאן מתחילה המשנה. גמ': כאן מתחילה הגמרא. תנן: "שנינו" במשנה. תניא: "שנוי" בברייתא. בעי / פשטה: שאל שאלה של ספק / פתר אותה. תא שמע: בוא ושמע (הוכחה ממקור). מתיב: מקשה ממקור. קשיא: נשארה קושיה, השיטה לא נדחתה. תיובתא: הפרכה של שיטת אמורא. תיקו: השאלה נשארה פתוחה.
2. **חלק ב:** (1) "תא שמע": מנסים להוכיח מהמשנה ("נתקל") שאם שבר בכוונה, חייב. (2) רבה שאל, ורבה עצמו חזר ופתר ("הדר פשטה").
3. **חלק ג:** (3) קשיא: יש קושיה שאין לה תשובה כרגע, אבל לא מוותרים על הדעה. תיובתא: הקושיה מפילה את הדעה. דוגמאות: תשובה פתוחה.
4. ★ **אתגר:** לדוגמה: "תא שמע" (בבא קמא כח ע"א), "מתיב רב כהנא" (כז ע"ב), "ליתני חדא" (בבא מציעא ב ע"א). כל מציאה נכונה יתקבל.